

Srđan Knežević

PRVA KINEMATOGRAFSKA PRIKAZIVANJA U LJUBLJANI (1896—1900)

Dosta dugo poznata je u javnosti činjenica da su tokom poslednjih godina prošlog, a zatim i prvih godina ovog veka, u gotovo svim većim gradovima naše zemlje, više puta gostovali i održavali predstave pojedini vlasnici putujućih kinematografa, koji su prihode od kinematografskih predstava u svojim sredinama dopunjavali davanjem sličnih predstava i u našim krajevima. Jedan od rećkih gradova u našoj zemlji, počašćenih time da kinematografske projekcije u svojoj sredini može videti još 1896. godine, odnosno već u prvoj godini takvih prikazivanja uopšte,¹ bila je i Ljubljana, koja je u to vreme bila administrativno središte pokrajine Kranjske i glavni centar svih političkih i kulturnih zbivanja slovenačkog naroda u habsburškoj monarhiji, pa je sasvim razumljivo da je ni prvi putujući prikazivači filmova nisu mogli zaobići.

Prve podatke o putujućim filmskim prikazivačima na tlu Slovenije dao je, inače, Janko Traven, neumorni istraživač slovenačke kulturne prošlosti, koji je tokom 1950. godine u časopisu »Filmski vestnik«, a zatim i tokom 1951. i 1952. godine u časopisu »Film«, objavio seriju tekstova o prošlosti kinematografije u Sloveniji, pri čemu je — jednu za drugom, — predstavio javnosti gotovo sve filmske aktivnosti na tlu Slovenije do 1918. godine.² Posle njega je o ovoj tematici pisao i Francé Brenk, dugogodišnji profesor ljubljanske Akademije za gledališće, radio, film in televizijo,³ a takođe i dr Dejan Kosanović, profesor beogradskog Fakulteta dramskih umetnosti,⁴ koji su Travenov rad dopunili određenim novim podacima, ali su ipak najznačajniji istorijski izvori za slična proučavanja (arhivska građa i dnevna štampa na nemačkom jeziku) ostali nedovoljno obrađeni, tako da ovaj tekst ima za cilj da postigne celovitost obrade ove tematike i ukaže na sve detalje pojedinih kinematografskih delatnosti u periodu od 1896. do 1900. godine.

Osnovni izvor podataka za obradu ove teme predstavljali su arhivska građa iz fonda pokrajinskog predsedništva za Kranjsku (*Deželno predsedstvo za Kranjsko; K. k. Landes-Präsidium in Laibach*), koje je — prema tadašnjim propisima — odobravalo i vodilo nadzor nad svim sličnim priredbama na njenoj teritoriji, a takođe i arhivska građa ljubljanskog magistrata, kao i dnevna štampa koja je u to vreme izlazila u Ljubljani.

1896 (Crassé)

Tokom 1896. godine, istovremeno sa svim većim gradovima Evrope, podaci o boravku raznih kinematografskih aparatura zabeleženi su i u našim krajevima. Već juna meseca registrovane su predstave jedne tročlane ekipe fabrike *Lumière* u Beo-

¹ Prve filmske projekcije u svetu održali su tokom 1895. godine pojedini pronalazači u Francuskoj, Engleskoj i Americi, ali su to bile samo pojedinačne predstave sa ciljem usavršavanja njihovih aparata, dok je masovnije prikazivanje počelo tek 1896. godine.

² Janko Traven, Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih, *Filmski vestnik* 5—10 (1950) i *Film (Ljubljana)* julij 1951 — decembar 1952.

³ Oris zgodovine filma v Jugoslaviji, Ljubljana 1960; Kratka zgodovina filma na Slovenskem, Ljubljana 1979.

⁴ Kinematografija v Sloveniji do leta 1918, *Dokumenti SGFM* 34—35 (1980) 116—132; Počeci kinematografije na tlu Jugoslavije 1896—1918, Beograd 1985.

⁵ Vid.: D[ušan] T[imotijević], Prva bioskopska pretstava u Beogradu, *Film (Beograd)* IV — 1—2 (jul 1949) 97—101; Z[ivorad] P. Jovanović, Prvi bioskop kod »Zlatnog krsta«, *Politika* 17. V 1953, 9; Vojin M. Đorđević, Zive slike u Beogradu, *Ilustrovana politika* 40 (II. VIII 1959) 30—31; Dejan Kosanović, Prvi filmovi u Beogradu, *Politika* 30. IV — 1. i 2. V 1971, 17; Dejan Kosanović, Prve filmske predstave i prva filmska snimanja u Srbiji (1896. i 1897. god.), *Filmska kultura* 100 (jul 1975) 180—194; Srđan Knežević, Koliko su dana prvi put prikazivani filmovi u Beogradu?, *Filmograf* 31 (leto 1985) 54.

gradu,⁵ dok su tokom oktobra i novembra održane i prve projekcije u Zagrebu, Karlovcu i Varaždinu,⁶ a zatim i Mariboru⁷ i Celju.⁸

Žitelji Maribora su »žive fotografije«, kako se inače ovaj pronalazak često reklamirao u štampi svog vremena, upoznali u popularnoj Götzovoj pivnici od 24. oktobra do 1. novembra 1896. godine, dok je stanovništvo Celja istu priliku imalo od 3. do 8. novembra u hotelu *Weisser Ochse*. Odmah po završetku predstava u Celju isti vlasnik je prešao u Vojvodinu Kranjsku, tako da je već 9. novembra njegova molba za prikazivanje kinematografskih predstava primljena u kancelarijama predsedništva za Kranjsku,⁹ posle čega je — samo dan kasnije — tražena dozvola za period od četiri sedmice i podeljena. Zahvaljujući arhivskoj građi može se takođe saznati da je vlasnik ove aparature bio Charles Crassé iz Graca, rodom iz Amsterdama, koji je u jednom povoljnom trenutku otkupio jedan primerak kinematografskog projektora i nekoliko filmova koje je svugde prikazivao, obišavši gradove Štajerske, a zatim i veća mesta okolnih pokrajina.¹⁰ Svoje predstave u Ljubljani Crassé je održavao u prostorijama hotela *Stadt Wien*, poznatijem u narodu kao hotel »pri Maliču« (nazvanom tako po svome vlasniku), i to svakog dana počev od 16. novembra, radnim danom od 5, 6, 7 i 8 sati na veče, a nedeljom još i u 3 i 4 sata popodne. U početku je bilo predviđeno da — uz obaveznu naplatu ulaznica od 50 i 30 krajcera —, ova prikazivanja traju samo sedam dana, odnosno do nedelje 22. novembra, ali je zbog brojne posete i velikog zanimanja građanstva, prikazivanje sa novim programom i smanjenim cenama ulaznica (od po 30 i 20 krajcera) produženo sa istim uspehom još četiri dana, odnosno do četvrtka 26. novembra.¹¹

1897 (Hengl, Bläser)

Prvi vlasnik jedne kinematografske aparature, koji je molbu za dozvolu prikazivanja u području Kranjske podneo 1897. godine bio je Georg Hengl (u administrativnoj prepisci pisan i kao Hengel) iz Beča, predstavnik firme Moritz Schucha i Nicolausa Lauera, koji je 5. marta zatražio, a 7. marta 1897 i dobio dozvolu da može svoj »Chromograph« sledeće tri sedmice prikazivati u području Kranjske.¹² Sa predstavama za javnost Hengl je počeo u nedelju 7. marta, dakle istog dana u kojem je i dobio dozvolu, i to u zimskoj dvorani hotela *Stadt Wien* (»pri Maliču«), prikazujući po sedam kraćih filmskih snimaka, proizvedenih uglavnom u fabrici *Lumière* u Lionu. U petak 12. marta prikazan je drugi program od sedam novih filmova, ali samo tri dana, pošto je posle predstave u nedelju 14. marta vlasnik napustio Ljubljano. Zahvaljujući štampi, može se takođe saznati da je dnevno bilo po pet ovakvih predstava, svakih sat vremena od 4 do 8 sati posle podne, te da su cene ulaznica iznosile 30 i 20 krajcera, dakle manje nego prvi put. Prikazane fotografije su po mišljenju novinara »zaista bile veoma kvalitetne i zanimljive«, što može značiti da su posetioци takođe bili zadovoljni ovim prikazivanjima.¹³

Pored publike koja je tih dana posetila ove projekcije, gotovo je sigurno da je i vlasnik prikazanog kinematografa bilo zadovoljan ostvarenim prihodom, jer su svi putujući prikazivači raznih cirkusa, menažerija, panorama, vrtuljaka i ostalih načina zabave, u to vreme redovito bili dobro posećeni. Upravo je godine 1897, zbog velikog broja ovakvih gostovanja i visokih prihoda njihovih vlasnika, magistrat Ljubljane poduzeo akciju da se od sličnih profita mogu ubirati određene pristojbe, što je posle

⁵ Vid.: M[ilro] Modrinč, Braća Lumière i mi, *Večernji list* 16. i 17. I 1971, 10; Dejan Kosanović, Prve filmske projekcije u Zagrebu 1896. i 1897., *Filmska kultura* 116—117 (januar 1979) 187—198; Ivo Skrabalo, Povijest hrvatskog filma (1896—1941), *Forum* 7—8 (1979) 249—254; Srdan Knežević, Prvo i drugo prikazivanje filmova u Zagrebu, *Filmska kultura* 153 (april 1985) 107—128.

⁷ Vid.: *Marburger Zeitung* 22., 25., 29. October 1896.

⁸ Vid.: *Deutsche Wacht* 1., 8. November 1896.

⁹ Arhiv Slovenije (u daljem tekstu AS), fond: Deželno predsedstvo za Kranjsko (u daljem tekstu DPK), 7744/1896 (spis priključen spisu policijskog odeljenja istog predsedništva 757/1914 Pol.).

¹⁰ Za opširnije podatke o Crasséu videti: Srdan Knežević, Prvo i drugo prikazivanje filmova u Zagrebu, *Filmska kultura* 153 (april 1985) 120—128.

¹¹ *Slovenski Narod* 11—21. novembra 1896. *Laibacher Zeitung* 12—26. November 1896.

¹² AS, DPK, 1290/1897.

¹³ *Slovenski Narod* 4—13. marca 1897. *Laibacher Zeitung* 6—13. März 1897.

duže prepiske nadležnih institucija,¹⁴ maja 1898 prouzrokovalo i donošenje posebnog zakona, kojim je ljubljanska opština dobila ovlašćenje da može od svih sličnih predstava u svom području ubirati taksu od tri guldena za svaki dan prikazivanja.¹⁵

Za razliku od službenika ljubljanskog magistrata, koji su imali dosta problema oko dobijanja mogućnosti za naplatu određenih pristojbi od prihoda putujućih zabavljača, administracija kranjskog predsedništva je krajem 1897. godine morala posvetiti dosta pažnje dopisu Ministarstva unutrašnjih poslova u Beču, koje je upozoravalo da se fotografski proizvodi i kinematografski aparati firme *Lumière* iz Liona neovlašćeno i bez potrebne dozvole prodaju i prikazuju u austrijskom delu dvojne monarhije.¹⁶ Pokrajinsko predsedništvo je moralo zato posebnim dopisom obavestiti o ovoj informaciji sve postojeće uprave na svojoj teritoriji, a zatim po dobijenim odgovorima,¹⁷ upozoriti cenjeno Ministarstvo da su slične predstave u Kranjskoj već odobrene pomenutim prikazivačima, Crasséu i Henglu.¹⁸ Novembra meseca 1897 prepiska je završena novim pismom iz Beča, kojim je isto Ministarstvo zamolilo da — ukoliko se u tom upravnom području pojave aparati imenovane firme — o tome odmah bude poznato.¹⁹

Samo desetak dana posle prijema poslednjeg dopisa iz Beča, u administraciji pokrajinskog predsedništva je 19. novembra 1897 primljena i molba putujućeg prikazivača Johanna Bläsera iz Wormsa na Rajni, rođenog u Herfordu.²⁰ Dozvola za četrnaest dana prikazivanja mu je — dva dana kasnije — bez problema i izdata, ali je u međuvremenu, u subotu 20. novembra, Bläser već oglasio u štampi da od istog dana počinje sa prikazivanjem u prostorijama hotela *Stadt Wien*. Svoju aparaturu je reklamirao kao »Edisonov kinematograf«, snabdeven vlastitom električnom napravom, dok su predstave — uz naplatu ulaznica od 40 i 20 krajčera — bile predviđene svakog dana od 5, 6, 7 i 8 sati na večer. Vlasnik je u Ljubljani nameravao prikazati dva programa od po dvanaest filmova i ostati do četvrtka 25. novembra, ali su i ove predstave očito bile dobro posećene, pošto je svoja prikazivanja produžio do nedelje 28. novembra.²¹ Od arhivske građe u vezi Bläserovih produkcija u Ljubljani, ostala je još potvrda da je vlasnik pedantno uplatio ljubljanskom magistratu taksu od 8 guldena za 8 dana prikazivanja,²² zatim dopis predsedništva pokrajine Kranjske od 24. novembra, kojim je ljubljanski magistrat upoznat sa činjenicom da se u programu ovog prikazivača nalaze i tri slike koje mogu štetno delovati na građanstvo,²³ a takođe i dopis magistrata u Trstu, koji umoljava svoje kolege u Ljubljani da izvole obavestiti Johanna Bläsera, trenutno boravećeg u Ljubljani, da ukoliko želi svoj kinematograf prikazivati u Trstu, mora podneti propisano napisanu i taksiranu molbu.²⁴ Poslednji dopis je međutim stigao tek 3. decembra, kada je Bläser već otišao u pravcu Rijeke, pa je u Trst poslat adekvatan odgovor da mu se ovo obaveštenje iz datog razloga nije moglo uručiti.

1898 (Oeser, Pegan)

11. maja 1898 zabeležena je u delovodnom protokolu predsedništva za Kranjsku jedna prilično neobična molba putujućeg prikazivača Franza Josefa Oesera, koji je zatražio dozvolu da može u Kranjskoj prikazivati jedan optičko-mehanički teatar,

¹⁴ Zgodovinski arhiv Ljubljana (u daljem tekstu ZAL), fond: Mesto Ljubljana — splošna registratura (u daljem tekstu ML), 18850/1897, 22436/1897, 29706/1897, 42515/1897 i 4125/1898 (svi spisi pod brojem 18850/1897); AS, fond: Deželni zbor in odbor za Kranjsko, 7751/1897, 923/1898, 2764/1898 i 6353/1898 (svi spisi u svezku XI-5); AS, DPK, 2377/1898.

¹⁵ Zakon z dne 12. maja 1898, o pobiranju občinskih taks v deželnem stolnem mestu Ljubljani, Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko (Landesgesetzblatt für das Herzogthum Krain) 1898, 23.

¹⁶ AS, DPK, 5038/1897 (spis priključen spisu istog fonda 4492/1898).

¹⁷ AS, DPK, 5168/1897, 5204/1897, 5228/1897, 5275/1897, 5298/1897, 5299/1897, 5303/1897 (svi spisi pod brojem 5303/1897).

¹⁸ AS, DPK, 5303/1897. Videti takođe: 5316/1897, 5340/1897, 5343/1897, 5386/1897 (svi spisi pod brojem 5386/1897) i 5435/1897.

¹⁹ AS, DPK, 5441/1897.

²⁰ AS, DPK, 5634/1897 (spis priključen spisu istog fonda 5716/1897).

²¹ Slovenski Narod 20—27. novembra 1897. *Laibacher Zeitung* 20—27. November.

²² ZAL, ML, 40160/1897 (svežanj VII/34).

²³ AS, DPK, 5716/1897; ZAL, ML, 40284/1897 (spis priključen spisu istog fonda 40160/1897).

²⁴ ZAL, ML, 41113/1897 (spis priključen spisu istog fonda 40160/1897).

fonograf, »nihaljku« i takozvanu »trenutnu« fotografiju.²⁵ Kao prilog molbi, podnet je i spisak deset kinematografskih slika, što zajedno sa činjenicom da je isti prikazivač tokom 1898. godine već registrovan u nekim drugim mestima kao vlasnik putujućeg kinematografa, govori u prilog tome da je pored pomenutih sredstava zabave, Oeser posedovao i kinematografsku aparaturu. Dozvolu za šest sedmica prikazivanja je 14. maja isti vlasnik i dobio, ali se u ljubljanskoj štampi tih dana ne može pronaći nijedna najava sličnih prikazivanja, tako da se ne može sa sigurnošću tvrditi da je ovaj prikazivač zaista i održao slične predstave.

Sasvim je druga situacija, međutim, kada je reč o Heinrichu Peganu iz Trsta, vlasniku putujućeg kinematografa koji je 21. septembra 1898 dobio dozvolu za šest sedmica prikazivanja.²⁶ Svoja prikazivanja je propratio brojnim oglasima u štampi, tako da se obaveštenja o njegovim predstavama, pored »Slovenskog Naroda« i »Lai-bacher Zeitung«, po prvi put do tada mogu primetiti i u listovima »Slovenec« i »Slovenski list«. Njegove predstave za publiku počele su u sredu 21. septembra u staklenom salonu Kazina, aparatura je reklamirana kao »Kinematograf Lumière«, dok su filmove sa programa takođe najvećim delom snimili snimatelji braće Lumière. U spisku filmova koje je posedovao, priloženom inače i kao dodatak zahtevu za odobrenje ovih predstava, upadljivo je veliki broj filmova snimljenih u Italiji, što bi moglo značiti da je ova ekipa putujućih prikazivača imala i svog stalnog snimatelja, najverovatnije u određenom aranžmanu sa vlasnicima firme Lumière u Lionu.

Od utorka 27. septembra, prikazivan je drugi program od dvanaest slika, a od sledećeg utorka 4. oktobra i treći program sa novih dvanaest slika, među kojima je bio i snimak pod nazivom »Nevihla na morju pri Opatiji«, što dokazuje da su snimatelji braće Lumière dolazili i u naše krajeve. Po završetku trećeg programa, vlasnik ovog kinematografa je — očigledno zadovoljan brojnom posetom — odlučio da u Ljubljani ostane još sedam dana, prikazujući nov program od čak šesnaest slika, kombinovanih uglavnom od najzapaženijih slika iz prethodnih programa. Smanjene cene ulaznica u odnosu na prethodne predstave (20 krajcera), kao i bolji kvalitet Lumièreovih aparata u odnosu na ostale fabrike, obezbedili su Peganu da njegove predstave budu izuzetno zapažene, tako da je čak i u štampi nekoliko puta napomenuto da su »predstave veoma dobro posećene, a slike jako lepe i zanimljive«, pa nije ni čudo što su ova prikazivanja u Ljubljani trajala punih 26 dana, odnosno sve do nedelje 16. oktobra 1898.²⁷ Od bitnijih podataka u vezi gostovanja ove ekipe tršćanskih prikazivača, potrebno je reći još i to da su pored Pegana, u Ljubljani boravila još dvojica članova iste ekipe, što se može saznati iz rubrike prispelih gostiju u ljubljanskoj štampi, na osnovu koje možemo videti da je Heinrich Pegan u Ljubljani prvi put došao 19. septembra 1898 u društvu izvesnog Stancicha i Laurenzutija.²⁸ Stancich se inače pominje i u spisu pokrajinskog predsedništva kojim je ovom društvu izdata dozvola za prikazivanje u Kranjskoj, i to kao vlasnik aparata na kome su izvođene pomenute projekcije, dok se za Laurenzutija u pomenutom spisku gostiju navodi da je bio advokat, tako da možemo pretpostaviti da je Stancich bio operater i izvođač tehničkog dela ovog posla, a Laurenzuti najverovatnije pravni savetnik i administrativni pomoćnik Heinricha Pegana.

1899 (Machnich, Bläser, Oeser, Schüler)

Početkom 1899, tačnije 13. februara iste godine, u kancelarijama pokrajinskog predsedništva je primljena još jedna molba za pokazivanja kinematografa, ovog puta Antonija Machnicha, označenog kao industrijalac iz Trsta.²⁹ Posle kraće konsultacije

²⁵ AS, DPK, 2231/1898.

²⁶ AS, DPK, 4492/1898; ZAL, ML, 32142/1898 (spis nije sačuvan).

²⁷ Slovenski Narod 21. septembra — 12. oktobra 1898. Slovenec 21. septembra — 8. oktobra 1898. Lai-bacher Zeitung 22. September — 13. October 1898. Slovenski List 24. septembra 1898.

²⁸ Laibacher Zeitung 22. September 1898.

²⁹ AS, DPK, 915/1899 (spis priključen spisu istog fonda 1007/1899).

sa upravom policije iz Trsta,³⁰ Machnich je traženu dozvolu — za period od šest sedmica prikazivanja — dobio 21. februara, posle čega je dan kasnije sa predstavama počeo u vrtinom salonu hotela »Pri Maliču«, dakle istom mestu kao i Crassé 1896, te Hengl i Bläser 1897. Svoju aparaturu je reklamirao kao kinematograf »Excelsior«, predstave je — po ceni od 30 krajčera — davao svakih sat vremena od 4 do 8 sati posle podne, a kao posebnu zanimljivost isticao je prikazivanje ciklusa »Borbe s bikovima«, a zatim u svom poslednjem programu i serije »Život i smrt Isusa Hrista« u 13 različitih slika. Ljubljanska štampa je ove predstave takođe više puta pohvalila i preporučila svojim čitaocima, koji su očito bili zadovoljni viđenim slikama, što potvrđuje i podatak da je Machnichev kinematograf u Ljubljani ostao sve do nedelje 26. marta, odnosno rekordnih 33 dana.³¹

Tačno sedam dana po završetku ovih predstava, molbu za odobrenje kinematografskih predstava ponovo je podneo Johann Bläser, isti prikazivač koji je u Ljubljani boravio i novembra 1897.³² Njegov dopis je stigao iz Rijeke, tako da je pokrajinsko predsedništvo za Kranjsku izvršilo kraću prepisku o Bläserovim aktivnostima sa riječkim magistratom, a zatim po dobijenom odgovoru,³³ molbu 16. aprila — za period od četiri sedmice — pozitivno rešila. Dozvolu je 20. aprila u prostorijama ljubljanskog magistrata lično podigao Johann Bläser,³⁴ posle čega su predstave za građanstvo počele u subotu 22. aprila, u Lattermannovom drvoredu, mestu na kojem su se u proljeće i leto često održavale slične predstave. Bläser je u Ljubljani ostao do nedelje 14. maja, prikazavši tri programa od po 17 slika, od kojih su od posebnog značaja za istoriju jugoslovenskog filma, »Korzo na Rijeci«, sa prvog, te »Razgled Ljubljane« sa njegovog trećeg programa. Oba ova filma su sasvim sigurno snimljena za vreme Bläserovih gostovanja u Rijeci i Ljubljani, pošto se nijedan od njih ne pominje u štampanom oglasu sa spiskom filmova koje namerava prikazivati, što dokazuje da ovi filmovi nisu mogli biti snimljeni u vreme štampanja ovih oglasa, odnosno nisu bili na raspolaganju pre njegovog boravka u Rijeci i Ljubljani, 1899. godine. Svoje predstave je inače davao svakog radnog dana od 4, 5, 6, 7 i 8 sati posle podne, a nedeljom još i u 3 sata, uz uobičajenu cenu ulaznica od 30 i 20 krajčera.³⁵ Među arhivskim dokumentima sačuvan je takođe i dopis pokrajinskog predsedništva od 13. maja 1899, u kome se — slično ranijem Bläserovom boravku iz 1897 — magistrat Ljubljane upozorava da se u okviru ovih predstava prikazuju i izvesne slike koje bi trebalo zabraniti,³⁶ ali je ovo obaveštenje stiglo prekasno, pošto je u nedelju 14. maja Bläser — po već utvrđenom planu — održao svoje poslednje predstave.³⁷

Istovremeno sa rešavanjem molbe Johanna Bläsera, službenici pokrajinskog predsedništva za Kranjsku su 14. aprila 1899 bili upoznati i sa sličnim zahtevom Franza Josefa Oesera, koji je zatražio dozvolu za prikazivanje jednog kombinovanog kinematografa sa fonografom, a istovremeno i »nihaljke« i »trenutne« fotografije.³⁸ Po dobijanju dopunskih podataka o Oeseru i njegovim aparatima, napisanih u Krškom odakle je ovaj zahtev i prispeo,³⁹ Oeser je traženu dozvolu za četiri sedmice prikazivanja 23. aprila i dobio, ali se u ljubljanskoj štampi tih dana ne može naći nijedna najava sličnih predstava, tako da se ne može tvrditi — pogotovo ako se zna, da u istom periodu u Ljubljani boravi Bläserov kinematograf — da je Oeser u Ljubljani održao bilo kakvu predstavu. Četiri meseca kasnije, 28. avgusta 1899, isti prikazivač je ponovo od nadležnog predsedništva dobio dozvolu za slična prikazivanja,⁴⁰ ali se ni tada u ljubljanskoj štampi ne može naći nijedna najava ovih pri-

³⁰ AS, DPK, 1007/1899.

³¹ Slovenski Narod 21. februara — 24. marca 1899. Slovenec 22. februara — 18. marca 1899. Laibacher Zeitung 23. Februar — 22. März 1899. Slovenski List 25. februara 1899.

³² AS, DPK, 1800/1899 (spis priključen spisu istog fonda 4353/1904).

³³ AS, DPK, 2015/1899 (spis priključen spisu istog fonda 4353/1904).

³⁴ ZAL, ML, 14235/1899 (svežanj VII/34).

³⁵ Slovenski Narod 22. aprila — 13. maja 1899. Laibacher Zeitung 22. April — 3. Mai 1899.

³⁶ AS, DPK, 2592/1899 (spis priključen spisu istog fonda 4353/1904).

³⁷ ZAL, ML, 17650/1899 (spis priključen spisu istog fonda 14235/1899).

³⁸ AS, DPK, 2034/1899 (spis priključen spisu istog fonda 5327/1899).

³⁹ AS, DPK, 2177/1899 (spis priključen spisu istog fonda 5327/1899).

⁴⁰ AS, DPK, 4601/1899.

kazivanja. Izdata dozvola za pokazivanje kinematografa i ostalih Oeserovih aparata, ponovo je 10. oktobra produžena za tri sedmice,⁴¹ ali ni ovog puta nema nikakvog traga o tome da je neku predstavu zaista i održao.

Pred kraj iste godine, 31. oktobra 1899, molbu za davanje predstava sa »Thaummatographom«, takođe jednom vrstom usavršenog kinematografa, podneo je i Max Schüller iz Pule.⁴² Njegova molba je istog dana odobrena i poslata ljubljanskom magistratu na uručenje, ali su istovremeno od Kotarskog poglavarstva u Puli zatraženi određeni podaci o njegovoj ličnosti i svedočba o ponašanju za vreme boravka u Puli. Dozvolu za četiri sedmice prikazivanja Schüller je u prostorijama gradskog magistrata podigao 3. novembra, uz napomenu da je upoznat sa činjenicom da pre pokazivanja sve slike mora pravovremeno pokazati pokrajinskom predsedništvu.⁴³ Pošto je ovaj zahtev i ispunio, predsedništvo je 7. novembra odobrilo 44 slike sa ponuđenog spiska, ali ne i 17 »pikantnih« slika, predviđenih za večeri »samo za muškarce« (*Herrenabende*),⁴⁴ posle čega je 8. novembra — u staklenom salonu Kázina — prikazana prva serija od 12 slika.⁴⁵ Sedam dana kasnije, 15. novembra, počelo je i prikazivanje druge serije slika,⁴⁶ ali se ne može reći do kada je ono trajalo i da li je posle toga prikazivanje nastavljeno, pošto daljih obaveštenja u štampi nema. Od arhivskih dokumenata, ostao je još odgovor kotarskog poglavarstva u Puli, u kome se kaže da je Max Schüller građanin Pule od 1895. godine, sudski i policijski čist, te da njegovom ponašanju nema nikakvih primedbi, ali je ovaj dopis u Ljubljani stigao tek 24. novembra, kada je Schüller očito već završio svoja prikazivanja, tako da je priposlana domovnica, koja je tom prilikom poslata iz Pule, ostala među spisima ljubljanskog magistrata, obzirom da njegova nova adresa nije bila poznata.⁴⁷

1900 (Oeser, Stancich)

Septembra 1900. godine, u Ljubljani se ponovo pojavio Franz Josef Oeser, putujući prikazivač o kome se — zahvaljujući neobičnoj praksi da svoje predstave ne reklamira u štampi — malo toga može sa sigurnošću reći. Njegova nova molba za pokazivanje »živih fotografija« primljena je 6. septembra u kancelarijama pokrajinskog predsedništva,⁴⁸ odakle je odmah upućena ljubljanskom magistratu s nalogom da gradski inženjer pregleda sigurnost Oeserove aparature, te da se istovremeno vlasnik upozori da spisak svih slika koje namerava prikazivati, mora blagovremeno predložiti pokrajinskom predsedništvu.⁴⁹ Odgovor magistrata da je aparatura pregledana i vlasnik upozoren na prethodni zahtev stigao je u prostorije predsedništva 19. septembra, posle čega je dan kasnije tražena dozvola za dva meseca prikazivanja i podeljena.⁵⁰ Administrativna prepiska, međutim, nije mnogo zanimala i samog tražioca, pošto je isti još u subotu 8. septembra počeo sa prikazivanjima. Mesto prikazivanja je opet bio Lattermannov drvored, dok se kao određena specifičnost ovog Oeserovog boravka u Ljubljani mora istaći njegovo obimno reklamiranje u štampi. Posebnu atrakciju predstavljale su slike sa svetske izložbe u Parizu i originalni snimci burškog rata, kao i uvek zanimljivi ples »serpentina« igračice Loie Fuller. Ulaznice su koštale uobičajenih 30 in 20 krajcera, program je menjan svakih sedam dana, tako da je vlasnik uspeo prikazati pet različitih programa, ostavši u Ljubljani sve do nedelje 7. oktobra, odnosno punih 30 dana.⁵¹

⁴¹ AS, DPK, 5327/1899.

⁴² AS, DPK, 5688/1899 (spis se vodi pod brojem 6075/1899).

⁴³ ZAL, ML, 37285/1899 (svežanj VII/34).

⁴⁴ AS, DPK, ad 5688/1899 (spis priključen spisu istog fonda 6075/1899); ZAL, ML, 38075/1899 (spis priključen spisu istog fonda 37285/1899).

⁴⁵ *Laibacher Zeitung* 9. November 1899.

⁴⁶ *Laibacher Zeitung* 16. November 1899.

⁴⁷ AS, DPK, 6075/1899; ZAL, ML, 40454/1899 (spis priključen spisu istog fonda 37285/1899).

⁴⁸ AS, DPK, 4045/1900 (spis priključen spisu istog fonda 4273/1900).

⁴⁹ ZAL, ML, 29802/1900 (svežanj VII/34).

⁵⁰ AS, DPK, 4273/1900; ZAL, ML, 31215/1900 (spis priključen spisu istog fonda 29802/1900).

⁵¹ *Slovenski Narod* 7. septembra — 6. oktobra 1900. *Laibacher Zeitung* 7. September — 6. October 1900.

Poslednja molba za davanje kinematografskih predstava na teritoriji Kranjske u ovom periodu zabeležena je u administraciji pokrajinskog predsedništva 24. novembra 1900. godine, kada je dozvolu za održavanje ovakvih predstava zatražio Giuseppe Stancich, vlasnik jednog originalnog kinematografa »Lumière«.⁵² Istog dana odobreno mu je prikazivanje u periodu od četiri sedmice, ali uz prethodni pregled njegove aparature, što je 27. novembra na licu mesta i uradio nadležni službenik gradskog magistrata, koji je ustanovio da je isti aparat bezbedan i da se njegovim radom ne može izazvati nikakva eksplozija.⁵³ Stancicheve predstave su održavane u zimskom salonu hotela »Pri Maliču«, ali se ne može reći kada su iste počele i do kada su trajale, pošto se u ljubljanskoj štampi o njima vrlo slabo pisalo. Urednici dnevnih novina su zabeležili samo da 30. novembra »ove predstave traju već nekoliko dana«⁵⁴, »da su slike jako interesantne i da svakog dana ima po četiri ovakve predstave«,⁵⁵ te da se od 11. decembra počinje prikazivati »nova, umetnički napravljena serija od 13 slika iz života Hristovog«,⁵⁶ tako da se može pretpostaviti da je Stancich u Ljubljani ostao oko 20 dana, mada je sasvim sigurno da je kao saradnik fabrike *Lumière* morao imati znatno veći fond filmova. Posebnu zanimljivost za istoričare jugoslovenskog filma predstavlja takođe i spisak filmova, priložen uz molbu pokrajinskom predsedništvu, pošto se u njemu nalaze i snimci iz naših krajeva, tačnije *Seewiterung bei Abbazia* (Bura na moru kod Opatije), *Russische Tanz in Zagreb* (Ruski ples u Zagrebu) i *Theater-strasse in Zara* (Pozorišna ulica u Zadru), što takođe može značiti da je i Giuseppe Stancich, za koga već znamo da je 1898. godine posedovao jedan kinematograf Lumière, snimao u našim krajevima.

Zaključak

Detaljnou analizom sačuvanih istorijskih izvora utvrdili smo tako devet sigurnih i još dva »verovatno održana« gostovanja putujućih vlasnika kinematografskih aparata u Ljubljani u periodu od 1896 do 1900. godine. Podatak da toliki broj predstava nije zabeležen ni u jednom drugom gradu naše zemlje dovoljno govori i o tome da je Ljubljana u tim godinama zaista predstavljala značajan trgovinski i kulturni centar tog dela austro-ugarske monarhije, a slovenačkog naroda posebno.

U pomenutom periodu prikazane su gotovo sve kinematografske aparature koje su se tih godina pojavile na tlu Evrope, što se može reći i za predstavljene filmske snimke. U početku su vlasnici ovih kinematografa ostajali oko deset dana, ali su kasnije njihova gostovanja trajala između 20 i 30 dana, pa se takođe može reći da je Ljubljana i na tom polju bila rame uz rame većim mestima Evrope. Zahvaljujući ovim prikazivanjima građani Ljubljanu su mogli tako videti zanimljivosti većih evropskih gradova, uobičajene scene iz svakodnevnog života u raznim krajevima sveta, a takođe i gotovo sve aktuelne događaje tog vremena, od posete ruskog cara Parizu (1896) i veličanstvenih svečanosti povodom jubileja engleske kraljice (1897) do scena sa pariske izložbe i autentičnih snimaka iz burskog rata (1900). Pored toga, često su na repertoaru bile i razne »humorističke« slike ili veštačke adaptacije pojedinih događaja iz prošlosti, ali i »erotički« plesovi raznih balerina ili igračica, a takođe i »pikantne scene«, predviđene samo za posebne večernje predstave, koje često — kao što smo videli — nisu imale mnogo razumevanja kod nadležnih upravnih organa. Posebnu zanimljivost predstavljaju takođe i snimci pojedinih delova naše zemlje, prikazivani u okviru ljubljanskih programa Heinricha Pegana 1898, Johanna Bläsera 1899 i Giuseppe Stancicha 1900. godine, što ukazuje na činjenicu da su putujući filmski snimatelji, u potrazi za »egzotičnim« i »neuobičajenim« scenama, često odlazili daleko od Pariza, Londona, Berlina i ostalih većih gradova, snimajući

⁵² AS, DPK, 5607/1900.

⁵³ ZAL, ML, 38568/1900 (svežanj VII/34).

⁵⁴ *Laibacher Zeitung* 30. November 1900.

⁵⁵ *Slovenski Narod* 1. decembra 1900.

⁵⁶ *Slovenski Narod* 11. decembra 1900.

tako i mnoge zanimljivosti na teritoriji današnje Jugoslavije, što upućuje na pretpostavku da je ovakvih snimaka bilo mnogo više nego što se u sadašnjem trenutku o tome zna.

Zusammenfassung

DIE ERSTEN KINOVORSTELLUNGEN IN LJUBLJANA (1896—1900)

Srdan Knežević

In den Jahren 1896—1900 gab es in Ljubljana 11 Gastvorstellungen von Wanderkinos, was mehr ist als in den übrigen jugoslawischen Städten. Den Apparaturen dieser Wanderkinobesitzer, den Filmaufnahmen und der Dauer der Spielzeit nach konnte sich Ljubljana mit den größten europäischen Städten messen. Die Bewohner von Ljubljana konnten sich auf diese Weise über Sehenswürdigkeiten, Bilder aus dem Alltag und aktuelle Ereignisse in Europa informieren. Es gab aber auch bereits einzelne Aufnahmen, die auf jugoslawischem Boden gedreht worden waren.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Od leta 1960 izdaja revijo **Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (PZDG)**, ki je doslej izšla v 25 letnikih, (1964 ni izšla). Revija objavlja razprave, članke, historično dokumentacijo, poročila o simpozijih, knjižna poročila in recenzije, različne bibliografije in tekočo bibliografijo sodelavcev inštituta. V prvih letih izhajanja je bila revija izrazito usmerjena v zgodovino naprednega delavskega gibanja in NOB, vedno bolj pa je širila krog svojega objavljanja tudi na širša področja slovenske zgodovine. Zdaj lahko rečemo, da je to revija za novejšo slovensko zgodovino. Uredništvo se trudi, da bi bila revija pestra, kvalitetna in sodobna. V letniku 1985 naj posebej opozorimo na razprave o fojbah v Julijski krajini, na stenografski zapisnik seje IOOF iz leta 1950, na pregled javno publiciranih stališč KP STO in KPI do londonskega memoranduma iz 1954, kot tudi na razpravo o programu Zedinjene Slovenije v letu 1848 in oblikovanju slovenske nacionalne države leta 1918 ter ne nazadnje na bibliografijo revije Pod lipo. Prilagamo seznam še dostopnih letnikov in cene zanje, pri čemer opozarjamo, da sta letnika 1962 in 1973 že razprodana, nekaj letnikov pa je že skoraj razprodanih. Revijo lahko naročite pri založbi Partizanska knjiga, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 13, kupite pa pri vseh slovenskih knjigarnah.

PZDG 1960/1 — 12 din

PZDG 1960/2 — 12 din

PZDG 1961/1-2 — 12 din

PZDG 1963/1-2 — 25 din

PZDG 1965/1-2 — 25 din

PZDG 1966/1-2 — 36 din

PZDG 1967/1-2 — 36 din

PZDG 1968/69, 1-2 — 50 din

PZDG 1970/1-2 — 50 din

PZDG 1971/72 — 100 din

PZDG 1974 — 200 din

PZDG 1975/76 — 270 din

PZDG 1977 — 170 din

PZDG 1978/79 — 150 din

PZDG 1980 — 220 din

PZDG 1981 — 250 din

PZDG 1982 — 900 din

PZDG 1983 — 900 din

PZDG 1984 — 1900 din

PZDG 1985 — 3000 din